

Uluslararası Uyğur Araştırmaları Dergisi, Sayı: 1/2 2013, Sayfa: 1-14.

Xelqara Uyğur Tetqiqati Jurnali, San: 1/2 2013, Sehipe: 1-14.

International Journal of Uyghur Studies, Volume: 1/2 2013, Page: 1-14.

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDEKİ –sA EKİ İLE YENİ UYGUR TÜRKÇESİNDEKİ –sA EKİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

*Neşe ERENOĞLU**

ÖZET

–sA ekinin temel işlevi şart ve dilek bildirmektir. –sA eki bu temel işlevlerin dışında ihtimal, karşılaştırma gibi anlamlar da bildirir. –sA ekinin Türkiye Türkçesi ve Yeni Uyğur Türkçesinde birbiriyle paralel kullanımlarının yanında farklı kullanımları da bulunmaktadır. Bu makalede bu farklılıklar ve benzerlikler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: –sA Eki, Karşılaştırma, Türkiye Türkçesi, Yeni Uyğur Türkçesi.

THE COMPARISON OF SUFFIX -sA IN TURKEY’S TURKISH AND SUFFIX -sA IN NEW UYGHUR TURKISH

ABSTRACT

Main function of suffix –sA is to indicate condition and wish. Apart from these functions, it also indicates such meanings as probability and comparison. As well as parallel usages, the suffix –sa has also different usages in Turkey’s Turkish and New Uyghur Turkish. These similarities and differences will be emphasized in this article.

Keywords: Suffix –sA, Turkey’s Turkish, New Uyghur Turkish, Comparison.

GİRİŞ

Diller tarihsel süreç içerisinde çeşitli nedenlerden dolayı ses, biçim, söz dizimi ve söz varlığı bakımından çeşitli değişikliklere uğrar. Ortak bir geçmişe sahip olan Türkiye Türkçesi ve Yeni Uyğur Türkçesinde de benzer durumlarla karşılaşıldığı; ses, biçim, söz dizimi ve söz varlığı açısından bazı farklılıklar bulunduğu görülür. Bu çalışmada, –sA ekinin Türkiye Türkçesi ile Yeni Uyğur Türkçesindeki görünüşleri ve işlevleri üzerine bir karşılaştırma yapılmıştır.

Temel işlevi dilek ve şart cümleleri oluşturmak olan –sA ekinin günümüzde bazı kelime veya kelime gruplarının da yardımıyla anlam genişlemesine uğrayarak çok çeşitli işlevlerde kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Bulak, 2011: 25). –sA ekinin temel işlevlerinin ya da zaman içerisinde kazanmış olduğu özelliklerin incelendiği yayınlarda (Ergin, 1972; Gülsevin, 1990; Karahan, 1994; Korkmaz, 1995; Develi, 1997; Gencan, 2001; Üstünova, 2004; Banguoğlu, 2007) önemli görüşler bulunmaktadır.

İlgili yayın ve araştırmaların paralelinde Türkiye Türkçesi ile Yeni Uyğur Türkçesinde –sA ekiyle ilgili olarak aşağıdaki alt başlıklar çerçevesinde bir değerlendirme yapılabilir:

* Dr., E-posta: nese80_@hotmail.com.

1. Türkiye Türkçesinde -sA Eki

-sA eki Türkiye Türkçesinde -sa, -se şeklinde çeşitlenmektedir. Kendisinden sonra ek geldiğinde -sA ekinde ünlü daralması görülmez.

- ❖ Çok zengin bir **adam olsaydım** yazı masamın üzerinde daima bir demet menekşe ve yemek masamın üzerinde de bir tabak çilek bulundururdum... (APH, 31)
- ❖ Rahmetli **sağ olsaydı** ben de böyle olmazdım ya... (AK, 16)
- ❖ Ben Mustafa İnan'ı birilerine **anlatacak olsam** bu törenle başlamazdım söze; ya da derdim ki: Salonda heyecan son haddine varmıştı, herkes olup bitenleri heyecanla izliyordu, Mustafa İnan parlak bir törenle anılıyordu. (BBAR, 15)
- ❖ **Bilseydim** geç kalmazdım. (BA, 136)
- ❖ ...lâkin banknot son yaprağa **dayandıysa** yine cüzdan miktarı, yatkın ve yumuşak durur, kaba bir tahkiri şaka addeder, tatlılığa vurursun! (APH, 46)
- ❖ Şimdi babama **söylersem**, Hasan da duyacak, belki beni affedecekti. (SH, 17)
- ❖ Ve belki yaşamasının sevinci **gizlenirse** ölüm, durumu haber alıp gelemezdi. (BBAR, 16)
- ❖ Eh, bu söz de İzzet Bey'in görevden alınmasına **yetmezse** artık hiçbir şey onu yerinden kımıdatamaz. (BŞM, 47)
- ❖ 'Ada' diye **yazacaksan**, vapur demelisin. (FSG, 12)
- ❖ Asım, eğer başını kaldıramayacak kadar **hasta olmasaydı**, bu gece muhakkak intihar ederdi, muhakkak bu azaba nihayet verirdi. (MH, 171)

Türkiye Türkçesinde isimlerden sonra -sA eki gelecekte i- ek fiili kullanılmaktadır.

- ❖ Koşu bandı, bisiklet gibi, bir spor salonunda olabilecek çeşitli aletlerin bulunduğu, koridorun ortasındaki üçüncü **odada ise**, Ayla sabahları spor yapıyordu. (DF, 16)
- ❖ Cephede muharebe etmek nasıl **vazifense** bu odada da, bu, vazifen. (BA, 53)
- ❖ Kalabalık görünce kılığın **düzgünse** yaklaşacaksın, içeri girebilirsin. (BBAR, 12)
- ❖ Hava **açıksa** ay ışığının soldurduğu yıldızlara bakardım. (FSG, 39)

Türkiye Türkçesinde şart birleşik çekimde i- ek fiili kullanılmaktadır: *geldiysem, kalmışsak, okuyacaksanız, gelmeliyseniz...*

Türkiye Türkçesinde şartın hikâyesinde ve rivayetinde şahıs eki hikaye ve rivayetten sonra gelmektedir.

- ❖ *okusaydım, okusaydın, okusaymışım, okusaymışız...*

Ancak taranan eserlerde şahıs ekinin araya girdiği şu şekle de rastlanmıştır:

- ❖ *Sen ara... nasıl **kaçırdınsa**.. öyle ara.* (BA, 26)

-sA eki temel cümlelerin gerçekleşme ya da gerçekleşmeme şartının yan cümleye bağlı olduğunu bildirir. Bu işlevdeyken tam bir yargı bildirmemektedir.

- ❖ Öğrenmek **istiyorsan** benimle gel. (PKA, 179)
- ❖ ...şayet para **artarsa** o da yolda nafakaya sarf olunacaktı. (MH, 168)

- ❖ *Eğer yalan **söylersen** seni döverim!..* (SH, 15)
- ❖ —***Kımıldarsan** vururum.* (MH, 185)
- ❖ ***Şehit olursam** bunu üzerime örtün! Vatan, al bayrağın dalgalandığı yer değil midir?* (SH, 43)
- ❖ *Bunu **becerebilirsem** hemen bir ödül vereceğim kendime.* (BBAR, 18)
- ❖ *Bazı geceler sinirim tutar, o ilahtan **alamazsam** uyuyamam.* (BA, 22)
- ❖ *Yazar, bahçeye açılan kapıyı **kaparsa**, ışığın yok olup gideceğini, ne mermerin, ne nakışların, nakışlardaki çiçek figürlerinin seçilebileceğini duyumsayarak, yalının tekrar koyu karanlıklarla baş başa kalacağına üzülüyordu.* (FSG, 38)
- ❖ *Bir kere buna da **alışırsa** artık gece gündüz öksürecek ve ağlayacak, ağlayacak ve öksürecek, o da başka bir dert olacak.* (BA, 27)
- ❖ —*Temiz maldır, müşterisini **bulursa** iyi para eder...* (MH, 182)
- ❖ *Gerçekten **merak ediyorsan** sonra konuşuruz.* (BBAR, 14)

Dilek anlamı bildirebilir. Bu işlevdeyken tam bir yargı bildirmektedir.

- ❖ *Bir kendimi odama **atsam!*** (APH, 65)
- ❖ *Ah keşke **delirebilsem...*** (EŞİ, 33)
- ❖ —*Ah ne olur, kaynanam da biraz bu kadına **benzese!*** (BŞM, 416)
- ❖ *Ah önemli bir iş yapabilirsem de kendimi **asturabilsem!*** (EŞİ, 40)
- ❖ *Keşke şimdi, şuracıkta **düşüp kalsaydı, kurtulsaydı...*** (MH, 177)
- ❖ —*Sen bana biraz yardım etsen de odayı **toplasak.*** (AK, 10)
- ❖ *Bir yıldırım **düşse** tepesine.* (İM, 91)
- ❖ *Keşke **görebilseydik** onu.* (İM, 79)
- ❖ —*Canım şu örtünün parasını olsun **versen...*** (AK, 42)

-sA+da / bile yapısıyla kullanıldığında temel cümledeki yargının gerçekleşmesinin yan cümleye bağlı olmadığını, yargının her durumda gerçekleşeceğini bildirir.

- ❖ ***Biliyorsa bile** bir kere söylemek benim boynuma borçtur.* (AK, 24)
- ❖ ***Dargınsan bile** cevap ver bana...* (BA, 48)
- ❖ *Bu işler padişahın içindeki erik kurusunu **depreştirmişse de** gençliğine verilerek bağışlanmıştır.* (BŞM, 47)
- ❖ *İçinden bir ses ona, avucuna aldığı sandığı delikanlının meçhul bir şey tarafından korunduğunu **söylese de**, sahip olduğu büyük güçler Ebrehe'nin bu sesi dinlemesine engel oluyordu.* (PKA, 148)
- ❖ *Taze yazarlar bile, beş bin altın **imdat edilse de**, okuma denizinden alarga dururlar.* (BŞM, 449)
- ❖ *Bu savaşı **kazansaydık da** demek başkentimizi yangın yeri halinde bulacaktık.* (EŞİ, 33)
- ❖ —*Eskiden **alsalardı bile** usanınca bırakıyorlardı.* (AK, 38)

-sA eki zaman anlamı ifade eden herhangi bir söz olmadan ya da *ne zaman* sözüyle kullanıldığında –*DI₄ğI₄nda*, –*I₄ncA* anlamı verebilir.

- ❖ *Kâmil Bey, bu yakışıklı çocukluk arkadaşının uğradığı hakareti **ne zaman hatırlasa** dehşete yakın bir üzüntü duyuyordu.* (EŞİ, 46)
- ❖ *İki insan birbirini gerçekten **seviyorsa**, kıskançlığa gerek yok ki, dedi Arda rahat bir tavırla.* (DF, 187)
- ❖ *Ben kırk yılda bir **halt edecek olsam**, yüzüme, gözüme bulaşıyor.* (AK, 37)

-sA eki doğrudan fiil köküne gelebileceği gibi birleşik çekimde de olabilir.

- ❖ *Seni, ben bir hekime **yollasam** gider misin, dedim.* (AK, 35)
- ❖ ***Çırpınacak olursan** boylu boyumuza düşeriz...* (Ç, 64)
- ❖ *Ben **bilseydim**, seni gelince arardım.* (AK, 25)
- ❖ *Bir kızım daha **olsaydı** adını Meliha koyardım.* (BA, 50)
- ❖ *Hele tarihin müthiş şeylerini **bilseydin** şimdi mesut olduğunu anlardın.* (BA, 52)
- ❖ ***Ölürse** Memed de yaşayamaz.* (İM, 91)
- ❖ ***Görseniz** hiç ummazsınız.* (AK, 40)
- ❖ *Sabahleyin **çıkarsak** öğleyin ordayız.* (BA, 40)

-sA eki karşılaştırma bildirebilir.

- ❖ *Su soğuk, hava **ise** yağmurlu idi.* (SEİDŞA, 136)
- ❖ *Yemeği ben beğendim, kardeşim **ise** beğenmedi.* (SEİDŞA, 136)

-sA eki *olsa* gerek yapısıyla tahmin anlamı bildirir.

- ❖ *Selime Hanım, bir aralık geldi, Fahri'den bir şey sordu, gitti. Babası için bir şey sormuş **olsa gerek**.* (AK, 186)
- ❖ *Değer verildiğini hissetmek bu **olsa gerek**...* (DF, 42)
- ❖ *Yarın lohusa olunca, bir tas çorba getirecek var mı?*
—***Olsa gerek**...* (AK, 39)
- ❖ *Vakit dar **olsa gerek**,*
—*Hep içim ürpererek*
Diyorum—
*Vakit dar **olsa gerek**.* (Ş, 111)

-sA *mI₄* sA *mI₄* yapısıyla kararsızlık bildirir.

- ❖ ***Girse mi girmese mi?*** (İM, 81)
- ❖ *Buna **gülsem mi, ağlasam mı?*** (SEİ,30)

-sA eki ya sözüyle birlikte kullanıldığında endişe anlamı bildirebilir.

- ❖ —*Ya bu bezleri **satamazsak**...* (İM, 74)
- ❖ *Ya bizi **gördülerse**...* (İM, 85)

-sA eki zaman içerisinde kalıplaşmış şekiller de kurmuştur: *ne olursa olsun, bana kalsa, ne de olsa, nasıl olsa, hiç olmazsa...*

- ❖ *Lohusa yatağı da süslenmedi, geleneklere uygun hiçbir sevinç gösterisi yapılmadı yani. **Ne olursa olsun** bu erkek çocuk yaşamalıydı.* (BBAR, 16)
- ❖ *Demek po dö süet çantası annemin, orta halli yaşayışın gizli simgesiydi. Bir düğüne, bir nişana, mevsim **ne olursa olsun**.* (FSG, 26)
- ❖ ***Bana kalsa** ertesi gün çıkardım...* (BBAR, 17)
- ❖ *Devlet hastanesi **ne de olsa**, ucuz.* (BBAR, 17)
- ❖ *Keşke Ada'da rastlaştıysaydık, orada ve şimdi, az sonra veda sahnesi, hoşça kalın, bir ara tekrar görüşürüz **nasıl olsa**.* (FSG, 17)
- ❖ *Geceleri uyaniyor, hava ne kadar soğuk **olursa olsun**, balkona çıkıyordum.* (FSG, 39)
- ❖ *Sonra, Kâmil ananeşikendir, eskiye ve her şeye benzeyeni sevmez, izdivaç onun gözünde âmiyanedir, **hiç olmazsa** evlenmenin merasimini değiştirerek ona biraz mümtaziyet vermek ihtiyacını hisseder.* (BA, 99)

2. Yeni Uygur Türkçesinde -sA Eki

-sA eki Yeni Uygur Türkçesinde -sa, -se şeklinde çeşitlenmektedir. Kendisinden sonra ek geldiğinde -sA ekinde ünlü daralması görülebilir.

- ❖ —*Yaşımı yügürük bolup alğınım eger **yügürelmeydiğan bolsam** “salpañ ula acayıp hayvan” méni tutuvélip, allıaçanla yevetken bolatti.* “İyi ki koşucu olmuşum. Eğer koşmamış olsaydım ‘sarkık kulak, acayıp hayvan’ beni tutup çoktan yemiş olurdu.” (UHM, 20, 21)
- ❖ *Şan-şerep ehli boluş mumkinmu bağven **bolmisa**,
Körsitelemdu özini merdmu meydan **bolmisa**.
“Şan şeref ehli olmak mümkün mü bahçıvan olmasa,
Gösterebilir mi kendini mert de meydan olmasa.”* (TN, 61)
- ❖ *Unıñ élip kelgen malliri intayın köp **bolsimu**, lékin sapla kitap iken.* “Onun getirdiği mallar oldukça çok olsa da, lakin tamamen kitapmış.” (UO, 7)
- ❖ ***Añliğan bolsa** tolimu yaşı bolatti.* “Dinlemiş olsa daha iyi olurdu.” (UO, 19)
- ❖ *Eger miñbaşı öziğe **işense**, bu yaşı iş.* “Eğer binbaşı kendine inanırsa, bu iyi bir şey.” (SBH, 213)
- ❖ *Men **kétivatsam**, emet étizda işlevatidiken.* “Ben giderken, Emet tarlada çalışıyordu.” (HZUT, 121)
- ❖ *Sa-al-saçım izil anğa boyalmastin **aza ilsam**
Yumulmastin közüm dilda alur hesret ve armanım.
“Sakalım saçım kızıl kana boyanmadan ölürsem
Kapanmadan gözüm gönlümde kalır hasretim ve arzum.”* (ÇUŞA, 16, 17)

- ❖ *Men hazır gaday, işenmisiñiz sürüşdürüp bēiñ mende ya altun ya kümüş ya olğa çīñudek mal-mülk yoñ, turğan turum muşu.* “Ben şimdi yoksulum. İnanmazsanız araştırıp bakın. Bende altın, gümüş veya ele gelir mal mülk yok. Durumum bu.” (UHM, 4, 5)

Yeni Uygur Türkçesinde isimlerden sonra –sa eki kullanılacaksa *bol-* fiili kullanılmaktadır.

- ❖ *At derhal ēēiptu. Kala bolsa açalmaptu.* “At derhal kaçmış. Öküz ise kaçamamış.” (UHM, 24, 25)
- ❖ *Ala müşük öz işini özi bilip, halal işleydiken, iğisimu uniñdin razı iken. Boz müşük bolsa horun iken.* “Tekir kedi kendi işini bilip halal çalışıyormuş; sahibi de ondan razı imiş. Boz kedi ise tembel imiş.” (UHM, 26, 27)
- ❖ *Adem köp bolsa, pikir köp bolidu, izğınliñ yuñiri bolidu, ğeyret zor bolidu.* “Adam çoksa fikir çok olur, coşkunculuk fazla olur, gayret büyük olur.” (HZUTN, 318)
- ❖ *Sen bolsañ başılarnıla doraydikensen.* “Sen ise hep başkalarını taklit ediyormuşsun.” (UHM, 30, 31)

Yeni Uygur Türkçesinde şart birleşik çekimde *bol-* fiili kullanılır: *keler bolsañ* “gelirsen”, *kelmes bolsañ* “gelmez isen / gelmezsen”

Yeni Uygur Türkçesinde şartın hikâyesinde ve rivayetinde şahıs eki –sa ekinden sonra gelmektedir: *kelseñler iken* “gelseymişsiniz”, *kelsek idi* “gelseydik”, *kelseñ idi* “gelseydin”...

–sa eki temel cümlelerin gerçekleşme veya gerçekleşmeme şartının yan cümleye bağlı olduğunu bildirmektedir. Bu işlevdeyken tam bir yargı bildirmez.

- ❖ *Tazni taz dise ölgüsi kéler, taz emesni taz dise külgüsi kéler.* “Kele kel desen öleceği gelir, kel olmayana kel desen güleceği gelir.” (UAD, 298)
- ❖ —Ezbiray, ğiñşisam öley,- dédi rişit kökirip turidiğan levlini yalap oyup. “Gerçekten sesimi çıkarırsam öleyim, dedi Raşit moraran dudaklarını yalayarak.” (İİKÇ, 728)
- ❖ *Üç yüz atmış menzil yilim kéçersen,*
Biler bolsañ şunçe caydur makanim.
“Üç yüz altmış yıllık yolu geçersen,
Bilmek istersen oradadır mekânım.” (UHDB, 366, 393)
- ❖ *Aççıñ bolsañ tuzdek bol, tatlıñ bolsañ baldek bol.* “Acı olsan tuz gibi ol, tatlı olsan bal gibi ol.” (UAD, 73)
- ❖ *Kişiniñ orisini kazsañ, çoñur azma, özeñ çīñalmaysen.* Başkasının kuyusunu kazarsan, derin kazma, (sonra) kendin çıkamazsın. (UAD, 225)
- ❖ *Aşıñı ğa köymise heçkim uni meşuñ demes,*
Meşuñı ğa barmisa héçkim uni aşıñ demes.
“Aşığına yanmasa hiç kimse ona maşuk demez,
Maşuğuna gitmezse hiç kimse ona aşık demez.” (ÇUŞA, 54, 55)

Dilek anlamı bildirebilir. Bu işlevdeyken tam bir yargı bildirmektedir.

- ❖ *ñ uyaştın nurluñ Béyciñğa barsam!*

Aña nur bergen ýaşaýni körsem!

“Güneşten nurlu Pekin’e gitsem!

Ona nur veren güneşi görsem!” (HZUTN, 244)

- ❖ *Köpchilik, diñet ilip añlisa*. “Çoğunluk, dikkatle dinleyelim.” (HZUTE, 313)
- ❖ *Bugün muşu heñte köpchilik baş aturup, obdan bir çare tépip çĩsañ dimekçimen*. “Bugün bu hususta hepimiz kafa yorup iyi bir çare bulsak diyorum.” (UHM, 44, 45)

-SA eki yardımcı cümledeki yargı gerçekleşirken temel cümledeki yargının gerçekleştiğini bildirebilir.

- ❖ *Şahzade Ozmu köl boyığa kélip baş-közini yuvatsa olığa sumbul çaç ilinip çiıptu.* “Şehzade Ozmuh, gölün kenarına gelip yüzünü yıkarken o saç telleri ellerine gelmiş.” (UHDÇTB, 146, 174)
- ❖ *Künlerdin bir küni kala özi igellivalğan keñri bir parçe yerde otlavatsa bir kéri oy kélip, kaliniñ yénida otlığı turuptu.* “Günlerden bir gün öküz kendi sahiplendiği geniş bir yerde otlarken bir yaşlı koyun gelip öküzün yanında otlamaya başlamış.” (UHM, 22, 23)
- ❖ *Künlerdin bir küni cañgalda otun élivatsa, tuyu siz aldidin bir éyi çiıp aptu.* “Günlerden bir gün ormanda odun toplarken aniden önüne bir ayı çıkıvermiş.” (UHM, 16, 17)
- ❖ *Bir küni u cañgalda otun élivatsa aldidin öziniñ héli i éyi dosti çiıp aptu.* “Bir gün ormanda odun toplarken önüne, önceki ayı dostu çıkıvermiş.” (UHM, 18, 19)

-sA eki $-DI_4\check{I}_4nda$, $-I_4ncA$ anlamıyla temel cümleye bağlanabilir.

- ❖ *Men barsam, sen yoḡ ikensen.* “Gittiğimde, sen yoktun.” (HZUT, 121)
- ❖ *Men çiiḡsam, u kētip ḡaptu.* “Ben çıktığımda o gitmiş.” (HZUTMS, 412)
- ❖ *Çın Tömür Batur uḡlap oyğansa, etirapida éti yoḡ imiş.* “Çın Tömür Batur uyandığında atını görememiş.” (UHDÇTB, 148, 176)

-sA eki karşılaştırma işleviyle kullanılabilir.

- ❖ —Ya^ıey, Ru^ııye baş^ıa birisi bilen toy **ıilivatsa**, sen uniñ üçün ölüşni rava körivatisen. “Hayır, Rukiye başka biriyle evleniyorken, sen onun için ölmeyi reva görüyorsun.” (S, 187)
- ❖ *Höküm cümle insanlarniñ şeyler, pakitler bilen bolğan munasivitini **ıpadilise** tasviriy cümle, bayan cümle, buyru^ı cümliler insanlarniñ şey ve pakit munasivetlirige bolğan köz ıarişi ve pozitisiyesini ıpadileydu.* “Hüküm cümlesi, insanların şeyler, nesneler ile olan münasebetini ifade ederken tasvir cümleleri, haber cümleleri ve emir cümleleri insanların şey ve nesnelere olan bakış açısını ve pozisyonunu ifade eder.” (HZUTHC, 20)
- ❖ *Menidaş sözler otturısında az-tola mene per^ıiniñ bolğanlıı birinçidin, tilniñ luget terkitabını **béyitsa**, ikkinçidin, oy-pikirni inçike ıpadileş rolini oynaydu.* “Eş anlamlı kelimeler arasında az çok anlam farkının olması ilkin, dilin sözlük anlamını zenginleştirirken, ikinci olarak, düşünceyi ince bir şekilde ifade etme rolü oynar.” (UO, 39)

-sA eki -sA+mu yapıyla kullanıldığında temel cümledeki yargının gerçekleşmesinin yan cümleye bağlı olmadığını, yargının her durumda gerçekleşeceğini bildirir.

- ❖ *Çokan aşteşidek süzük, ap'a beden güzellerdin **bolmisimu**, aş-közi cayida, térisi izil arilaş ariğa mayıl, ariümça ayallardin idi.* “Kadın süs taşı gibi temiz, bedeni bembeyaz güzellerden olmasa da, kaşı gözü yerinde, derisi kızıyla siyah karışımına çalan, yüzüne bakılacak kadınlardan idi.” (KBŞ, 39)
- ❖ *U bir neççe étimli sorunlarda Sutuñniñ “araan”lı orniğa başıçe niyette bolmaydiganlıni élan ilğan **bolsimu**, elniñ rayi uniñdin yénip, köñli sovup ketkenidi.* “O birkaç kere toplantılarda Satuk’un Karahanlı tahtına geçme niyetinde olmadığını ilan etmişse de, halkın tavrı değişmiş, gönlü soğumuştur.” (SBH, 19)
- ❖ *Ala ağa alman **bolsimu**, arçiginiñ ornini basalmas.* “Ala karga yırtıcı kuş olsa da şahinin yerini tutamaz.” (UAD, 83)
- ❖ *Uniğa nurgun şehirlerdin elçiler kelgen **bolsimu** iz ret iptu.* “Ona birçok şehirden elçiler gelmişse de kız reddetmiş.” (UHM, 2,3)
- ❖ *Men muşu hönerlim bilen hiçaça aç almaymen, nege **barsammu** güldek hayat keçüreleyen!* “Ben bu hünerlerim ile hiçbir zaman aç kalmam, nereye gitsem de gül gibi hayat sürebilirim.” (UHM, 4)

-sA eki doğrudan fiil köküne gelebileceği gibi birleşik çekimde de olabilir.

- ❖ *... saña **eytsam** “naşükürlük ilmañ” dep méni eyiplap keldiñ.* “... sana söyledigimde nankörlük etme diye beni suçluyorsun.” (UZİ, 5-6)
- ❖ *Yalğan éytan **bolsañ**, Allah taala séni ilgirikidek ilip oysun.* (UO, 32) “Yalan söylediyse Allah Teâlâ seni eskisi gibi yapsın.”
- ❖ *Men çisam, u kètip alidu.* “Eğer ben çıkarsam o gidecek.” (HZUTMS, 413)
- ❖ *Marks bugün men bilen bille bu ehvalni öz közi bilen **köreligen bolsa idi**, anda yaşı bolatti-he!* “Marks bugün benimle birlikte bu durumu kendi gözüyle görmüş olsaydı nasıl güzel olurdu ha!” (HZUT, 201)

-sA kérek yapısı tahmin anlamı bildirebilir.

- ❖ *U bugün kelse kérek.* “O bugün gelebilir.” (HZUT, 121)

Pişmanlık anlamı verebilir.

- ❖ *Barsam boptiken.* “Keşke gitmiş olsaydım.” (HZUT, 121)

-sA bol- yapıyla gereklilik anlamı verir.

- ❖ *U yaşı ousa bolidu.* “O iyi okumalıdır.” (HZUT, 121)

-sA eki zaman içerisinde kalıplaşmış şekiller de kurmuştur: *unda bolsa, şunda bolsimu...*

- ❖ *Unda bolsa padiliriña men arap turay, oluğa muşu almini al, eger Çın Tömür sözüñge işenmise almini köziğe sürtsen közi éçilidu.* “Öyleyse ineklerine ben bakadurayım, sen eline şu elmayı al, eger Çın Tömür senin sözüne inanmazsa elmayı gözüne sür, gözü açılacaktır.” (UHDÇTB, 150-151, 179)
- ❖ *şunda bolsimu* “şöyle olsa da” (YUTS,382)

3. Türkiye Türkçesi ile Yeni Uygur Türkçesindeki -sA Ekinin Karşılaştırılması

Her iki lehçede de -sA eki -sa, -se şeklinde çeşitlenmektedir. Ancak Türkiye Türkçesinde kendisinden sonra herhangi bir ek geldiğinde -sA ekinde ünlü daralması görülmezken Yeni Uygur Türkçesinde ünlü daralması görülebilmektedir. (TT.: *Benim akranım hanımları **görseniz** şaşarsınız.* (AK, 16); YUT.: *Men hazır gaday, **işenmisiñiz** sürüştürüp bé in mende ya altun ya kümüş ya olğa çiludek mal-mülk yo, turğan türüm muşu.* “ Ben şimdi yoksulum. İnanmazsanız araştırıp bakın. Bende altın, gümüş veya ele gelir mal mülk yok. Durumum bu.” (UHM, 4, 5); *Uniñ élip kelgen malliri intayın köp **bolsimu**, lékin sapla kitap iken.* “Onun getirdiği mallar oldukça çok olsa da, lakin tamamen kitapmış.” (UO, 7))

-sA eki her iki lehçede de temel cümlelerin gerçekleşme veya gerçekleşmeme şartının yan cümleye bağlı olduğunu bildirmektedir. Ek bu işlevdeyken iki lehçede de tam bir yargı bildirmez. (TT.: —***İnanmazsa** bu akşam gizlice bizim eve gelsin...* (MH, 123); YUT.: *Oylimay **sözliseñ**, agramay ölesen.* “Düşünmeden konuşursan, hastalanmadan ölürsün.” (HZUTMS, 364))

Her iki lehçede de -sA eki dilek anlamı bildirebilir. Ek bu işlevdeyken iki lehçede de tam bir yargı bildirir. (TT.: Keşke Ada’da **rastlaşsaydık...** (FSG, 17); *uyaştın nurlu Béyciñğa **barsam!** / Aña nur bergen uyaşni **körsem!*** “Güneşten nurlu Pekin’e gitsem! / Ona nur veren güneşi görsem!” (HZUTN, 244))

Yeni Uygur Türkçesindeki -sA eki Türkiye Türkçesinde -ken zarf-fiiliyle de karşılanabilir. Bu işlevde kullanıldığında şu anlamları bildirir: 1. -sA eki yardımcı cümledeki yargı gerçekleşirken temel cümledeki yargının gerçekleştiğini bildirebilir. Ancak Türkiye Türkçesinde taranan eserlerde -sA ekinin bu işlevine rastlanmamıştır. (TT.: Ø; YUT.: *Şahzade Ozmu köl boyığa kélip baş-közini **yuvatsa** olığa sumbul çaç ilinip çiliptu.* “Şehzade Ozmu, gölün kenarına gelip yüzünü yıkarken o saç telleri ellerine gelmiş.” (UHDÇTB, 146, 174), *Künlerdin bir küni ala özi igellivalğan keñri bir parçe yerde **otlavatsa** bir kéri oy kélip, aliniñ yénida otligili turuptu.* “Günlerden bir gün öküz kendi sahiplendiği geniş bir yerde otlarken bir yaşlı koyun gelip öküzün yanında otlamaya başlamış.” (UHM, 22, 23)) 2. -sA eki karşılaştırma bildirebilir. Türkiye Türkçesinde taranan eserlerde bu işlevdeki kullanıma isimlerde rastlanmıştır. (TT.: *Su soğuk, hava **ise** yağmurlu idi.* (SEİDŞA, 136); YUT.: *Menidaş sözler otturisida az-tola mene periniñ bolğanli birinçidin, tilniñ luğet terkitabini **béyitsa**, ikkinçidin, oy-pikirni inçike ipadileş rolini oynaydu.* “Anlamdaş kelimeler arasında az çok anlam farkının olması ilkin, dilin sözlük anlamını zenginleştirirken, ikinci olarak, düşünceyi ince bir şekilde ifade etme rolü oynar.” (UO, 39))

Türkiye Türkçesinde -sA eki -sA+da, -sA+bile yapısıyla kullanıldığında temel cümledeki yargının gerçekleşmesinin yan cümleye bağlı olmadığını, yargının her durumda gerçekleşeceğini bildirirken Yeni Uygur Türkçesinde -sA+mu yapısıyla kullanıldığında temel cümledeki yargının gerçekleşmesinin yan cümleye bağlı olmadığını, yargının her durumda gerçekleşeceğini bildirir. (TT.: *İki kişi onu tutmak **isterse de** başaramaz.* (BŞM, 425), *Dargınsan bile cevap ver bana, yaşıyor musun?* (BA, 48); YUT.: *Ala ağa alman **bolsimu**, arçığıniñ ornini basalmas.* “Ala karga yırtıcı kuş olsa da şahinin yerini tutamaz.” (UAD, 83))

-sA eki her iki lehçede de -DIğIında, -Iınca anlamıyla temel cümleye bağlanabilir. Ancak bu işlevdeyken Türkiye Türkçesinde -sA eki çoğunlukla *ne zaman* sözüyle kullanılmaktadır. (TT.: *Kâmil Bey, bu yakışıklı çocukluk arkadaşının uğradığı hakareti **ne zaman hatırlasa** dehşete yakın bir üzüntü duyuyordu.* (EŞİ, 46); *Çın Tömür Batur u lap **oyğansa**, etirapida éti yo imiş.* “Çın Tömür Batur uyandığında atını görememiş.” (UHDÇTB, 148, 176))

Türkiye Türkçesinde şartın hikâyesinde ve rivayetinde şahıs eki hikaye ve rivayetten sonra gelirken Yeni Uygur Türkçesinde -sA ekinden sonra gelmektedir. (TT.: *yapsaydım, yapsaydın;* YUT.: *kelsem idi “gelseydim”, kelseñ idi “gelseydin”*)

Türkiye Türkçesinde şart birleşik çekimde *i-* ek fiili kullanılırken Yeni Uygur Türkçesinde *bol-* fiili kullanılır. (TT.: *okursa*; YUT.: *keler bolsañ* “gelirsen”)

Türkiye Türkçesinde isimlerden sonra *-sA* eki kullanılacaksa *i-* ek fiili; Yeni Uygur Türkçesinde ise *bol-* fiili kullanılır: (TT.: *Koşu bandı, bisiklet gibi, bir spor salonunda olabilecek çeşitli aletlerin bulunduğu, koridorun ortasındaki üçüncü odada ise, Ayla sabahları spor yapıyordu.* (DF, 16); YUT.: *Adem köp bolsa, pikir köp bolidu, izğimli yuñiri bolidu, ğeyret zor bolidu.* “Adam çoksa fikir çok olur, coşkunluk fazla olur, gayret büyük olur.” (HZUTN, 318))

Her iki lehçede de *-sA* eki temel işlevlerin dışında farklı anlamlar da yüklenmiştir. (TT.: *Değer verildiğini hissetmek bu olsa gerek...* (DF, 42), —*Ya bu bezleri satamazsak...* (İM, 74), *Girse mi girmese mi?* (İM, 81); YUT.: *U bugün kelse kérek.* “O bugün gelebilir.” (HZUT, 121), *U yañşi oñusa bolidu.* “O iyi okumalıdır.” (HZUT, 121), *Barsam boptiken.* “Keşke gitmiş olsaydım.” (HZUT, 121))

SONUÇ

-sA ekiyle ilgili yapılan bu araştırmada Türkiye Türkçesinde ekin *-sa, -se* şeklinde olduğu, kendisinden sonra ek geldiğinde *-sA* ekinde ünlü daralması görülmediği, şart birleşik çekimdeyken ve isimlerden sonra *-sA* eki gelecekse *i-* ek fiili kullanıldığı, şahıs ekinin ise hikâye ve rivayetten sonra geldiği görülür. *-sA* eki temel cümlelerin gerçekleşme ya da gerçekleşmeme şartının yan cümleye bağlı olduğunu bildirdiğinde tam bir yargı bildirmezken dilek anlamıyla kullanıldığında tam bir yargı bildirmektedir. *-sA+da / bile* yapısıyla kullanıldığında temel cümledeki yargının gerçekleşmesinin yan cümleye bağlı olmadığı, yargının her durumda gerçekleşeceği anlamını verir. Ekin bu işlevleri dışında tahmin, kararsızlık, endişe bildirme gibi işlevleri de vardır. Ekin kelimeyle kalıplaştığı şekiller de bulunmaktadır.

Yeni Uygur Türkçesinde ise ekin *-sa, -se* şeklinde olduğu, kendisinden sonra ek geldiğinde *-sA* ekinde ünlü daralması görülebildiği, şart birleşik çekimdeyken ve isimlerden sonra *-sA* eki gelecekse *bol-* fiili kullanıldığı, şahıs ekinin şartın hikâyesinde ve rivayetinde *-sA* ekinin sonra geldiği görülür. *-sA* eki dilek anlamıyla kullanıldığında tam bir yargı bildirirken temel cümlelerin gerçekleşme ya da gerçekleşmeme şartının yan cümleye bağlı olduğunu bildirdiğinde tam bir yargı bildirmemektedir. *-sA* eki *-sA+mu* yapısıyla kullanıldığında temel cümledeki yargının gerçekleşmesinin yan cümleye bağlı olmadığı, yargının her durumda gerçekleşeceği anlamını verir. Ekin bu işlevleri dışında tahmin, gereklilik, pişmanlık bildirme gibi işlevleri de vardır. Ekin kelimeyle kalıplaştığı şekiller de vardır. Yeni Uygur Türkçesinde *-sA* eki Türkiye Türkçesindeki *-ken* zarf-fiiliyle de karşılanabilir. Ek bu işlevdeyken yardımcı cümledeki yargı gerçekleşirken temel cümledeki yargının gerçekleştiği anlamını bildirebilir ya da karşılaştırma yapabilir.

-sA eki tarihi devirlerdeki şart ve dilek işlevini her iki lehçede de devam ettirmiştir. Ekle ilgili farklı şekiller ve işlevler ekin tarihi süreçte farklı bir seyir izlemesinden (*-sA i- / -sA bol-; -sA dA, -sA bile / sa+mu ...*), birlikte kullanıldıkları kelimelerle farklı işlev kazanmasından (*ya .. -sA “endişe anlamı bildirir”, -sA bol- “gereklilik anlamı bildirir”...*) kaynaklanmaktadır.

KISALTMALAR VE TARANAN ESER KISALTMALARI

AK	ESENDAL Memduh Şevket, Ayaşlı ile Kiracıları , Bilgi Yayınevi Ankara 2008.
APH	KARAY Refik Halit, Ago Paşanın Hatıratı , İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1967.
BA	SAFA Peyami, Bir Akşamdı , Ötüken Neşriyat, İstanbul 1978.
BBAR	ATAY Oğuz, Bir Bilim Adamının Romanı , İletişim Yayınları, İstanbul 2004.
BŞM	BİRSEL Salâh, Boğaziçi Şingir Mıngır , Sel Yayıncılık, İstanbul 2007.
Ç	GÜNTEKİN Reşat Nuri, Çalikuşu , İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul (tarihsiz).
DF	OKTUĞ Zeynep, Derinlerde Fırtına , BU Yayınevi, İstanbul 2010.
EŞİ	TAHİR Kemal, Esir Şehrin İnsanları , İthaki Yayınları, İstanbul 2005.
FSG	İLERİ Selim, Fotoğrafı Sana Gönderiyorum , Doğan Kitap Yayıncılık, İstanbul.
HZUT	BAKİ Abdükerim Hazir i Zaman Uygur Tili , Milletler Neşriyatı, Pekin 1983.
HZUTE	MUSA Enseridin, Hazir i Zaman Uygur Tili , Şincañ Maarip Neşriyatı, Şincan 1985.
HZUTHC	ABDURİŞİT Ayşemgöl, “Hazir i Zaman Uygur Tilidiki Höküm Cümle Heññide”, Til ve Tercime , 1995, s. 3.
HZUTMS	KAYDAROV A. T. , TALİPOV T. T., TSUNVAZO Yu ve İSMAİLOV İ., Hazir i Zaman Uygur Tili II Morfologiya ve Sintaksis , ħaza SSR Penler Añademiyası Uygurşunastı Bölümi, Almatı 1966.
HZUTN	NESRULLA, Hazir i Zaman Uygur Tili , Şincañ ħel Neşriyatı, Ürümqi 1981.
İİKÇ	SABİR Zordun, İzdiniş 2— ħiran Çağlar , Şincañ ħelk Neşriyatı, Ürümqi 2006.
İM	KEMAL Yaşar, İnce Memed 1 , Adam Yayınları, İstanbul 2002.
KBŞ	HOŞUR Memtimin, ħum Basħan Şeher , Şincañ Yaşlar-Ösmürler Neşriyatı, Ürümqi 2008.
MH	KARAY Refik Halid, Memleket Hikâyeleri , İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1981.
PKA	ANAR İhsan Oktay, Puslu Kıtalar Atlası , İletişim Yayıncılık, İstanbul 2012.
S	NİYAZ Yasin, Seskinış , Milletler Neşriyatı, Pekin 2006.
SBH	EZİZİ Seypidin, Sutu Buğraħan (Tariħiy Roman) , Milletler Neşriyatı, Pekin 1987.

- SEİ** BULAK Şahap, “-sA’ Ekinin İşlevleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, S. 46, Erzurum 2011, s. 25-38.
- SEİDŞA** BENZER Ahmet, “-sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 28, Konya 2010, s. 131-140.
- SH** KERİMİ Hacı Mirzahid ve DAVUT Savut, **Seid** an, Milletler Neşriyatı, Pekin 1997.
- Ş** DIRANAS Ahmet Muhip, **Şiirler**, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1974.
- TN** ELİYOV Teyipcan, **Tügimes Na** şa, Şincañ el Neşriyatı, Ürümqi 2008.
- TT.** Türkiye Türkçesi
- UAD** ÖZTOPÇU Kurtuluş, **Uygur Atasözleri ve Deyimleri**, Doğu Türkistan Vakfı Yayınları, İstanbul 1992.
- UHDB** İNAYET Alimcan, **Uygur Halk Destanları I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004.
- UHDÇTB** MEHMET Abdulhekim, **Uygur Halk Destanı Çın Tömür Batur**, Egetan Basın Yayın Dağıtım, İzmir 2011.
- UHM** HAŞİM Ehet, ERCİLASUN Ahmet Bican ve TURAN A. Şekür, **Uygur Halk Masalları**, Kültür Bakanlığı Millî Folklor Araştırma Dairesi Yayınları, Ankara 1989.
- UO** TURAN Abdulhelil, **Uygurçe O** uşlu (Til, Edebiyat ve Tari), Teklimakan Uygur Neşriyatı, 2010.
- UZİ** ÖTKÜR Abdurehim, **Uygangan Zémin 2**, Şincañ el Neşriyatı, Ürümqi 2003.
- ÜBK** AĞAOĞLU Adalet, **Üç Beş Kişi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2007.
- YUT.** Yeni Uygur Türkçesi
- YUTS** NECİP Emir Nezipoviç, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü** (Çev. İktil Kurban), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.

KAYNAKLAR

- ACARLAR Kevser, “Fiil Kiplerindeki Anlam Kaymalarının Nedenleri”, **Türk Dili**, 213 (20), Ankara 1969, s. 250-254.
- BAKİ Abdükerim, **Hazirî i Zaman Uygur Tili**, Milletler Neşriyatı, Pekin 1983.
- BANGUOĞLU Tahsin, **Türkçenin Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2007.
- BASSARAK Armin, “Türkçe Zaman Kiplerinin Doğallık Dereceleri”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten - 1995**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 31-36.
- BENZER Ahmet, “-sA Ekinin İşlevleri ve Dilek-Şart Ayrımı”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, C. 28, Konya 2010, s. 131-140.
- BİLGEGİL M. Kaya, **Türkçe Dilbilgisi**, Dergâh Yayınları, İstanbul 1982.
- BULAK Şahap, “-sA’ Ekinin İşlevleri”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, C. 46, Erzurum 2011, s. 25-38.
- DEVELİ Hayati, “{Sa} Morfemli Yardımcı Cümleler ve Bunlarla Kurulan Birleşik Cümleler Üzerinde Bir İnceleme”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten - 1995**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997, s. 115-152.
- DİZDAROĞLU Hikmet, **Tümcebilgisi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1976.
- EHMET Turdi, **Uygur Tili 1**, Şincañ Maarip İnstitutü, Ürümqi 1981.
- _____, **Uygur Tili 2**, Şincañ Maarip İnstitutü, Ürümqi 1981.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, “Türkçede Fiil ve Fiil Çekimi”, **Türk Gramerinin Sorunları II**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1999, s. 81-112.
- ERGİN Muharrem, **Edebiyat ve Eğitim Fakültelerinin Türk Dili ve Edebiyatı Bölümleri İçin Türk Dil Bilgisi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 2000.
- ERKMAN-AKERSON Fatma ve OZİL Şeyda, **Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler**, Simurg Yayınları, İstanbul 1998.
- GENCAN Tahir Nejat, **Dilbilgisi**, Ahmet Sait Basımevi, İstanbul 1966.
- _____, **Dilbilgisi**, Ayraç Yayınevi, Ankara 2001.
- GÜLSEVİN Gürer, “Türkçede Şart Gerundiumu Üzerine”, **Türk Dili**, C. 467 (2), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1990, s. 266-279.
- _____, “Eski Türkiye Türkçesinde İstek Kipi Üzerine”, **İlmi Araştırmalar**, C. XIII, İstanbul 2002, s. 35-50.
- GÜNEŞ, Sezai, **Türk Dili Bilgisi**, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1996.
- HANBABA Rahman, “Cümle, Addiy Cümle ve   o ma Cümle To grisida”, ** incañ Pedagogika Univ rsit ti İlmiy Jurnili**,  incañ 1986.
- _____, “Hazir  i Zaman Uygur Tilidiki   o ma C mle”, ** incañ Univ rsit ti İlmiy Jurnili (Pelsepe   ismi)**, C. 1,  incañ 1986, s. 123-142.
- HATİPOĞLU Vecihe, **T rk enin S z dizimi**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1972.
-   OCA Tursun, **Uygur Tili Dersliki (1. Kisim)**,  incañ Univ rsit ti Ne riyatı,   r mqi 2001.

- _____ , **Uygur Tili Dersliki (2. Kisim)**, Şincañ Universitèti Neşriyati, Ürümqi: 2002.
- _____ , **Uygur Tili Dersliki (3. Kisim)**, Şincañ Universitèti Neşriyati, Ürümqi 2002.
- KARAHAN Leylâ, **Türkçede Söz Dizimi**, Akçağ Yayınları, Ankara 1992.
- _____ , “-sa /-se Eki Hakkında”, **Türk Dili**, S. 516, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994, s. 471-474.
- KAYDAROV A. T. , TALİPOV T. T., TSUNVAZO Yu ve İSMAİLOV İ., **Hazir i Zaman Uygur Tili II Morfologiya ve Sintaksis**, 11 azal SSR Penler Akademiyası Uygurşunaslı Bölümü, Almatı 1966.
- KORKMAZ Zeynep, “-sa / -se Dilek - Şart Kipi Eklerinde Bir Yapı Birliği Var Mıdır?”, **Türk Dili Üzerine Araştırmalar I**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1995, s. 160-167.
- _____ , **Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2003.
- MUSA Enseridin, **Hazir i Zaman Uygur Tili**, Şincañ Maarip Neşriyati, Şincan 1985.
- NECİP Emir Necipoviç, **Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü**, (Çev. İklil Kurban), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2008.
- NESRULLA, **Hazir i Zaman Uygur Tili**, Şincañ 11 el Neşriyati, Ürümqi 1981.
- ÖZDEMİR Emin, “Türkçede Fiillerin Çekimlenişine Toplu Bir Bakış”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten - 1967**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1968, s. 177-203.
- ÖZTÜRK Rıdvan, **Yeni Uygur Türkçesi Grameri**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1994.
- _____ , **Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil**, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1997.
- RUZİ Turnisa, “Hazir i Zaman Uygur Tilidiki 11 oşma Cümle Toğrisida”, **Şincañ Ünivèrsitèti İlmiy Jurnili (Pelsepe-İctimaiy Pen 11 ismi)** 1, Şincan 2000, s. 68-74.
- SEPER Sulayman ve YOLBOLDİ Nesirulla, **Hazir i Zaman Uygur Tili (Tüzitilgen Nus 11 isi)**, Şincañ 11 el Neşriyati, Ürümqi 2002.
- ŞAHİN Hatice, “Birleşik Çekimli Fiillerin Zaman ve Anlam Açısından Gösterdiği Çeşitlilikler”, **Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C. 4 (4), Bursa 2003, s. 157-168.
- ŞİMŞEK Rasim, **Örneklerle Türkçe Sözdizimi Tümceler - Belirtme Öbekleri - Çözümleme**, Kuzey Gazetecilik ve Matbaacılık Yayınları, Trabzon 1987.
- UZUN Nadir Engin, **Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar**, Ankara 1998.
- ÜSTÜNOVA Kerime, “Dilek Kiplerinde Zaman Kavramı”, **Türk Dili**, S. 635 (LXXXVIII), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 2004, s. 678-686.